

Kustaanvarustuksen ja Kustaa Aadolfin linnoitukset

Poikkileikkaus Kustaanvarustuksen linnoituksesta katsottuna vasemmalta. Hangon museon kuva-arkisto.

Todennäköisesti Hanko on ammoisista ajoista lähtien ollut sekä satamapaikka että puolustukselle tärkeä paikka. Kun Ruotsin armeija oli tuhottu Pultavan luona 1709 olivat tiet Suomeen auki. Suomen valloituksen aikana oli yksi toivo jäljellä – Hanko. Raskailla linjalaivoilla onnistuttiin Hangon niemen tärkeä asema pitämään hallussa muutaman kesäkauden ajan.

Vuonna 1714 oli Tvärminnen edustalla taas venäläinen kaleerilaivasto, jonka ruotsalainen valvontalaivue oli torjunut Hangon Tullin edustalla. Tällä kertaa se onnistui olemaan ruotsalaisia ovelampi. Ruotsalaiset olivat tyynessä hinanneet hitaat linjalaivat ulos kohti Russarötä. Koska redi oli tyhjennetty raskaasta tykistöä, pyyhkäisivät soutualukset rantavedessä niemenkärjen ohi. Näin oli Suomi ja Ahvenanmaa auttamattomasti menetetyt. Tapahtumat toistuivat 1743. Vuonna 1747 Augustin Ehrensvärd oli kiinnostunut Hangosta, joka oli hänen mielestään tärkeä kohta ja syytä varustaa pattereilla. Hangon sataman edusta, joka oli väylien leikkauskohta, oli elintärkeä ja siksi sen ympärillä olevat kalliot piti varustaa tykistöpattereilla. Ehrensvärd iski silmänsä Eldskäriin, myöhempään Gustafsvärniin eli Kustaanvarustukseen sijoittaakseen sinne mahdollisimman matalalle tykistöpatterin, joka kykenisi ampumaan veden pinnassa. Suomessa kuitenkin kilpailu varoista ja työvoimasta oli aivan liian kova, jotta Hangolla olisi ollut mahdollisuuksia.

Venäläinen eskaaderi Hangossa 1788. Koruommel mustalla langalla valkoiselle silkille.

Kapitan James Trevenen, joka oli Venäjän laivaston palveluksessa, ankkuroi 16. elokuuta 1780 avoimelle ja vailla puolustusta jätetylle Hangon sataman edustalle. Mukanaan hänellä

oli kolme linjalaivaa, neljä fregattia ja muutama pikkualus. Hangon aseman merkitys oli todettu kolmannella kerralla. Venäläisten laivojen lähdettyä Hangosta, Ruotsin oli huolehdittava siitä, ettei tapahtuma toistuisi. Kaarle herttua, kuninkaan nuorempi veli, oli jäänyt armeijan mukana Suomeen, ja antoi rakennuskäskyn ja ohjeet, jotka piti toteuttaa heti myrskyistä tai lähestyvistä talvesta välittämättä. Tehtävä annettiin majuri G. Hans von Kiertingille, joka myöhemmen aatelotiin nimellä Wårnhjelm. Hän tuli Viaporista Hankoon joulukuussa. von Kierting sai talvioloista huolimatta suunnitelmansa valmiiksi tammikuun puolivälissä 1789. Suunnitelmassa osoitettiin tarpeelliseksi viiteen eri paikkaan sijoitetut tilapäiset kenttälinnakkeet. Ne rakennettiin korkealle Berghamnsholmenille, jolle annettiin nimi Kuningattarenuori, pienelle Dödmansklubbenille, josta tuli Meijerfelt Ruotsin laivaston ylipäällikön mukaan, mutta ennen kaikkea Eldskärille, jota kutsuttiin Kustaanvarustukseksi ja Södra Lergrundetille, josta tuli Kustaa Aadolf (Gustaf Adolf). Kustaanvarustus on suuren sisääntuloväylän länsipuolella ja Kustaa Aadolf sen itäpuolella.

Mantereeseen kuuluvan Kuningattarenuoren edustalla olevista kolmesta saaresta muodostui kolmio, jonka sisään jäi tärkeä väyliä risteyskohta. Kolmion sivut olivat n. 1.500 m pitkiä, mikä teki mahdolliseksi tehokkaan ristitulen. Sitä vastoin etäisyys oli liian pitkä antaa tarvittaessa tulitukea naapurilinnakkeille. Meijerfeltiltä voitiin kattaa koko alue, kun taas sen takana olevan korkean Kuningattarenuoren tykistö kattoi Kustaa Aadolfin ja itään vievän sisäväylän. Projekti oli hyvin suunniteltu, mutta sen heikkoutena oli, että patterilla ei pystytty kattamaan Tullisalmea. Tykistön tehtäväksi jäi suojata sisääntulo avomereltä.

Huhtikuussa luovutettiin uudelle asemapaikalle osoitettu tykistö: 24 naulan kanuunoita, pitkiä 18 –naulaisia sekä jokunen mörssäri. Hevosvetoinen, 3 naulainen kenttätykistö, joka oli tuotu niemelle syksyllä, sai jäädä. Kustaanvarustusta pidettiin tärkeimpänä ja sinne sijoitettiin peräti yksitoista 24 naulan ja yhdeksän 18 naulan kanuunaa, eli puolet koko aseistuksesta.

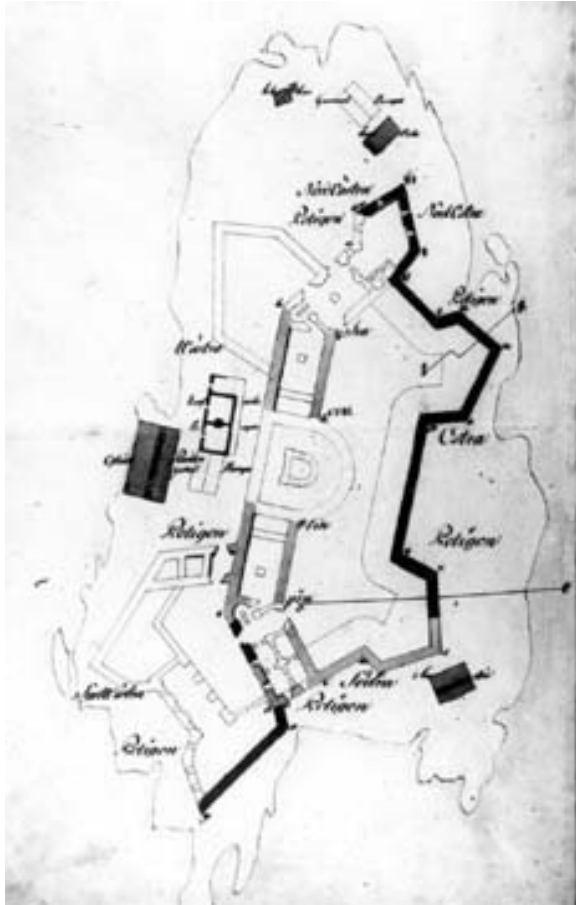
Hehkutettuja kuulia ja palopommeja ampuvat mörssärit olivat 1700-luvun matemaattisen ja ballistiikan tuntemuksen viimeisin saavutus.

Kustaa Aadolf oli ahdas ja liian pieni ja veden täyttämä kuoppa jakoi sen kahtia. Luodolle sijoitettiin siksi vain kuusi kanuunaa ja yksi mörssäri. Toukokuun kolmannella viikolla olivat patterit jotakuinkin taistelukunnossa, mikä oli huomionarvoinen suoritus ja tapahtui viime hetkellä. 22. toukokuuta ilmoitettiin nimittäin viiden venäläisen linjalaivan lähestyvän rannikon tuntumassa lounaiskurssissa. Merellä oli näkyvissä useita linjalaivoja. Iltapäivällä laivat ottivat kurssin kohti sisääntuloaukkoa ja yksi tuli ampumaetäisyydelle ja sai tulta vastaansa. Myöhemmin laivat siirtyivät eteenpäin kohti Kustaa Aadolfia. Sieltä avatiin ankara tuli, mikä sai venäläiset vetäytymään merelle.

Kun sota loppui keväällä 1790, oli tilapäiset rakennelmat muutettava ohjeen mukaan pysyviksi. von Kiertingin tilapäisen puolustus suunnitelman tilalle laadittiin nyt uusi, joka pääpiirteissään noudatti aikaisempia linjoja, mutta otti nyt huomioon myös ”takaportin”: Tullisalmen sekä kapeikot Måsskärin kallioryhmän länsipuolella, missä tänään kulkee väylä pohjoiseen Klippingejä kohti.

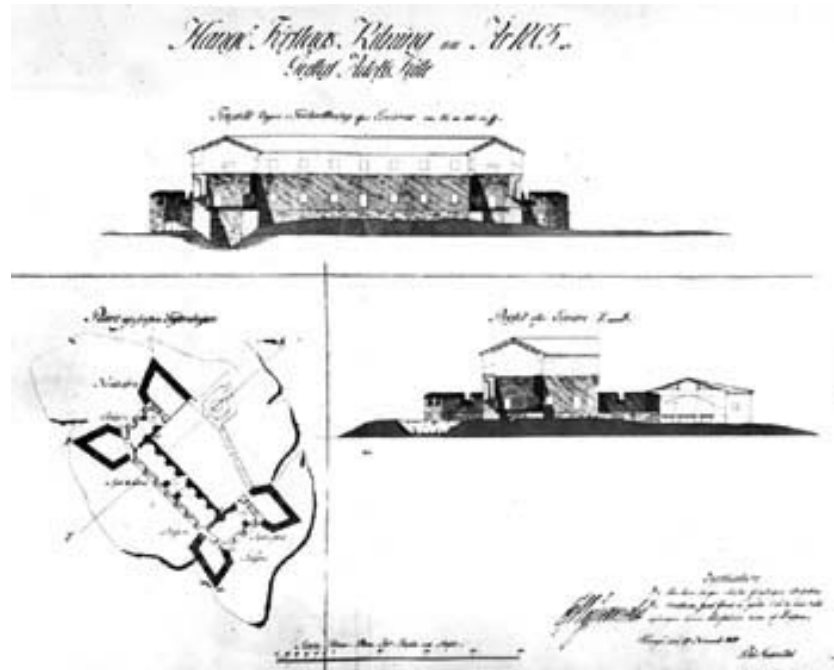
Kustaanvarustuksen ja Kustaa Aadolfin rakennuspiirrustuksiin vuodelta 1792 on koottuna pienelle alueelle kaikkien sääntöjen mukaan sijoitettu polygonaalisten osien yhdistelmä. Saarilla oli niille kuitenkin aivan liian vähän tilaa. Kustaa Aadolfille rakennukset hädin tuskin mahtuivat ja kulmabastionit olivat miniatyyrikokoa. Päärakennelmana oli täällä suuren sisääntuloväylän luode-kaakko-suunnassa kulkeva, kaksikerroksinen kurttiinimuri. Se oli katettu varustus, johon tykistö - kaikkiaan 35 tykkiä - oli sijoitettu molempiin kerroksiin. Sitä on sanottu kiviseksi linjalaivaksi kokonsa ja tykkien tiheän sijoittelun vuoksi. Koillisen puolella, toisella pitkällä sivulla, oli yksinkertainen muuri, joka oli vahvistettu ulostyöntyvällä, pomminkestäväksi holvatulla ”kaponnierillä”. Tällä oli mahdollista hallita luoteesta kaakkoon ulottuvia vesiä ja väyliä eli linnoituksen selkäpuolta.

Kustaanvarustuksella oli hieman enemmän tilaa, mutta täälläkin alue jouduttiin käyttämään äärimmäisen tarkkaan ja bastionien terävä kulma vietiin rantaviivalle saakka. Luodon pituussuunnassa oli kapea, kaksikerroksinen traverssi – käytännössä pommin kestäväksi holvattu varustus jonka keskeltä kohosi sylinterimäisesti holvattu tykistötorni 29 metriä merenpinnan yläpuolelle. Kustaanvarustuksen oli tarkoitus toimia joka suuntaan: itäpuolella oli suurta sisääntuloaukkoa vastapäätä kattamaton polygoni sekä lounaisbastioni. Pohjoinen polygoni donjon mukaanluettuna oli suunnattu Rysskäreä ja lännessä olevaa Måsskäreä ympäröiviä saaria kohti. Koillissivustaan oli piirustusten mukaan suunniteltu rakennettaviksi eriarvoisista osista ”sarvilinna”, johon kuului matala, avoin puolibastioni rannan läheisyydessä. Linnakkeen ainoa portti oli länsipuolella.

Pohjapiirustus Kustaanvarustuksella vuosina 1793-1795 suoritetuista töistä. Krigsarkivet, Tukholma.

Kustaa Aadolfin linnakkeen suunnitelma vuodelta 1805. Hangon museon kuva-arkisto.

Sitten purettiin kenttävarustukset ja varsinaiset linnakket rakennettiin 1792-1793. Purkausvaihe oli vaivalloinen, koska toisaalta oli säilytettävä tietty vähimmäispuolustusvalmius ja toisaalta tuliputket olivat tiellä rakennustyömaalla. Taisteluvaiheita tarvittiin monta kertaa Kustaa IV Aadolfin hallitusvuosina. Tilsitin kokouksen jälkeen 1807, missä Napoleon ja Aleksanteri järjestelivät uudelleen Euroopan asioita, Aleksanterin tehtäväksi jäi mm. Ruotsin hallitsijan rankaiseminen Suomen menetyksellä. Hyökkäys tehtiin yllättäen keskellä talvea 1808. Toimintamalli oli poikkeuksellinen, koska 1700-luvulla ei sotaa käyty talvioloissa. Etelä-Suomessa ei tehty vastarintaa, linnoitukset antautuivat taistelematta. Hangon linnoituksessa oli rauhanajan varustus ja linnakkeet olivat jäässä. Vartio- ja huoltohenkilöstöä oli yhteensä 18 tykistöön kuuluvaa miestä ja neljä miestä Uudenmaan rykmentistä. Vahvuus ei riittänyt ammusvaraston tuhoamiseen: linnoitus tyhjennettiin ja väki siirrettiin Viaporiin, missä se jäi vangiksi. Venäläinen jalkaväkirykmentti otti haltuunsa tyhjät rakennukset. Venäläiset poistivat jo muutaman vuoden kuluttua varustukselta suurimman osan väkeä ja vain pieni ryhmä jäi sinne. Linnoitukset eivät kiinnostaneet venäläisiä, mutta tilanne muuttui Krimin sodan aikana. Hangon edustalle tuli englantilaisia laivoja 1854-1855, jolloin Gunnarsinrannan kylä sekä ortodoksinen kirkko poltettiin. Linnoitukset räjäytettiin, koska ne olivat jo vanhanaikaisia, mutta muodostivat kuitenkin riskin, mikäli englantilaiset olisivat asettuneet linnoituksen johonkin osaan. Viime vuosina museovirasto on aloittanut linnoituksen restaurointitutkimuksen ja on hankkimassa restaurointiin rahoitusta.

Enemmän tietoa julkaisuissa: Hangon vanha linnoitus; Hankoniemi 1700-luvulla – Ruotsalainen etuvartio tsaarin varjossa.

Birgitta Ekström Söderlund